

INCLUSIVITEIT: IN IEDERS BELANG

EEN PRIORITEIT VOOR POLITIEK
ÉN BEDRIJFSLEVEN

BCG

THE BOSTON CONSULTING GROUP

BCG is een wereldwijd opererende management consultant en is toonaangevend op het gebied van strategie. Samen met onze klanten uit de private, publieke en non-profit sector onderzoeken wij de mogelijkheden tot waardecreatie, adresseren wij cruciale uitdagingen en transformeren wij ondernemingen. Onze specifieke aanpak combineert diepgaand inzicht in de dynamiek van bedrijven, instellingen en markten met vergaande samenwerking op alle niveaus van de klantorganisatie. Dit zorgt ervoor dat onze klanten duurzaam concurrentievoordeel realiseren, betere organisaties bouwen en verzekerd zijn van blijvende resultaten. BCG is opgericht in 1963 en heeft 81 kantoren in 45 landen. Voor meer informatie over BCG: www.bcg.com.

INCLUSIVITEIT: IN IEDERS BELANG

EEN PRIORITEIT VOOR POLITIEK ÉN BEDRIJFSLEVEN

FRANS BLOM

THOMAS STEFFENS

RUBEN BREKELMANS

MARIANNE BOSCHLOO

VOORWOORD

De inclusiviteit van moderne samenlevingen staat zowel internationaal als in Nederland onder druk. Donald Trump is verkozen tot de nieuwe president van de VS. De meerderheid van de Amerikanen is zo ontevreden over de richting die de maatschappij en de economie op gaat dat zij hebben gekozen voor een nationalistische retoriek. De kloof in de maatschappij is zo groot geworden dat zelfs opiniepeilingen het stemgedrag van de ontevreden meerderheid hebben onderschat. Ook in Nederland maken bijvoorbeeld de protesten tegen asielzoekerscentra, de discussie omtrent het pensioenstelsel en de nadruk op ‘samen’ en ‘zeker’ in de partijprogramma’s voor de verkiezingen van 2017 duidelijk dat tegenstellingen scherper worden: ofwel de inclusiviteit in onze samenleving staat onder druk.

Inclusiviteit gaat ons allemaal aan. Een samenleving waarin grote groepen mensen zich buitengesloten voelen, heeft negatieve gevolgen voor iedereen. Het leidt tot minder vertrouwen en eenheid. Bovendien kunnen ontevreden groepen met proteststemmen globalisering en technologische ontwikkeling tegenwerken en daarmee economische groei afremmen. Negatieve groei en stagnatie raken de gehele samenleving; dat hebben wij de afgelopen jaren gemerkt. Het is daarom belangrijk dat de afnemende inclusiviteit een centraal thema is in gesprekken tussen overheid én bedrijfsleven

Naar onze mening wordt de huidige discussie over inclusiviteit gevoerd op basis van onvolledig feitelijk inzicht. Weten wij wel echt wat het probleem is? Wat zijn de grondoorzaken? En wat zijn doeltreffende oplossingsrichtingen? Met dit rapport hopen wij de discussie over inclusiviteit meer fundamenteel te geven, het thema bij iedereen op de agenda te zetten en de discussie verder aan te wakkeren.

Wij benaderen inclusiviteit vanuit een economische en een maatschappelijke invalshoek, gebaseerd op data-analyses over economische inclusiviteit en hypothesen over maatschappelijke inclusiviteit. Wij dienen daarbij bescheiden te blijven: onze hypothesen zijn geen aangetoonde waarheden. Wij willen juist stimuleren dat er meer onderzoek wordt gedaan om onze kennis over de echte oorzaken van afnemende inclusiviteit te vergroten. Daarentegen kunnen wij ons niet permitteren jaren te wachten op verder onderzoek voor het aanpakken van afnemende inclusiviteit. Wij zullen gezamenlijk de afnemende inclusiviteit in onze samenleving moeten keren met wat wij vandaag de dag weten. Dit rapport bevat niet alle antwoorden; het is het vertrekpunt voor de discussie.

Wij wensen u veel leesplezier en kijken uit naar de broodnodige, uitdagende en zeer relevante discussies die zullen volgen.

SAMENVATTING

INCLUSIVITEIT IS WERELDWIJD EEN steeds belangrijker thema. De overwinning van Donald Trump, het Brexit-referendum in het Verenigd Koninkrijk en de stemming over CETA in Wallonië zijn uitingen van een afnemende inclusiviteit, net als in Nederland de protesten bij de vestiging van asielzoekerscentra en het pensioendebat.

Wij onderzoeken de oorzaken van afnemende inclusiviteit op twee vlakken: economische en maatschappelijke inclusiviteit. Economische inclusiviteit is de mate waarin burgers evenredig profiteren van welvaarts-groei en maatschappelijke inclusiviteit is de mate waarin Nederlanders evenredig onderdeel uitmaken van onze samenleving.

Afnemende inclusiviteit heeft niet alleen een moreel component, maar ook een 'platte' economische: zij is nadelig voor ons allemaal. Onze groei van de afgelopen jaren is gedreven door globalisering en technologische ontwikkeling. Wanneer ontevreden burgers niet mee profiteren, keren zij zich in toenemende mate tot nationalistische en protectionistische maatregelen, zoals extra bescherming van Nederlandse bedrijven of een exit uit de EU. Deze maatregelen staan haaks op de welvaartsdrijvers van de afgelopen decennia, globalisering en technologische ontwikkeling, en brengen daarmee de toekomstige groei voor ons allemaal in gevaar.

Het politieke en maatschappelijke debat richt zich gelukkig steeds meer op afnemende inclusiviteit, echter er worden veelal bekende stokpaardjes ingezet (meer nivelleren, meer blauw op straat, etc.). Daarbij wordt de inclusiviteitsproblematiek vaak versimpeld en wordt er selectief gebruikgemaakt van de feiten en cijfers. Inclusiviteit is echter niet zo'n simpel vraagstuk: de oorzaken zijn meervoudig en complex. Als wij ons beperken tot oude stokpaardjes lopen wij het risico dat wij na jaren flink investeren zullen concluderen dat het inclusiviteitsprobleem niet is opgelost, omdat niet de echte grondoorzaken zijn aangepakt.

Wij hebben de mogelijke oorzaken van dalende economische inclusiviteit geanalyseerd en concluderen dat in Nederland inkomens- en vermogensongelijkheid nauwelijks zijn toegenomen. Toch lijkt inclusiviteit in brede zin in Nederland net zo hard af te nemen als in de landen waar de inkomens- en vermogensongelijkheid wel is toegenomen. De oorzaken van dalende inclusiviteit zijn daarom vermoedelijk breder van aard dan puur economisch.

Naar de oorzaken van dalende maatschappelijke inclusiviteit is het onderzoek wat ons betreft nog gefragmenteerd en ontoereikend. Wij presenteren in dit rapport daarom vier hypothesen van mogelijk onderliggende oorzaken van afnemende inclusiviteit om de discussie op gang te brengen:

ZEKERHEID

Toenemende inkomensonzekerheden en versoering van de verzorgingsstaat vergroot het (financieel) risico van burgers. Het aantal werknemers met een flexibel contract is toegenomen, terwijl de bescherming van flexibele en vaste contracten wettelijk is vermindert. Omdat tegelijkertijd het sociale vangnet kleiner is geworden, door onder andere een hoger eigen risico in de zorg en kortere WW-duur, is de inkomenszekerheid aanzienlijk afgenomen. Beide gelden in gelijke mate voor hogere en lagere inkomens. Toch is hier sprake van divergentie. Lagere inkomens hebben namelijk minder financiële buffer om de toegenomen schommelingen in hun inkomen zelf op te kunnen vangen: hun inkomensrisicoprofiel is daarom harder gestegen dan dat van hogere inkomens.

KWALITEIT VAN LEVEN

De kwaliteit van leven is voor velen flink toegenomen in de afgelopen decennia. Onze auto's zijn veiliger, het internet bespaart ons tijd en biedt diensten aan waar wij vroeger voor moesten betalen. De levensverwachting is ook toegenomen, maar niet iedereen deelt even sterk mee in de hogere levenskwaliteit. Zo is de 'gezonde levensverwachting' voor lagere inkomens veel minder hard gestegen dan voor hogere inkomens en de correlatie tussen opleidingsgraad van ouders en hun kinderen neemt toe. Op essentiële onderdelen in ons dagelijks leven neemt ongelijkheid in kwaliteit van leven dus toe.

HORIZONTALE VERZUIJING

Bevolkingsgroepen begeven zich in toenemende mate binnen hun eigen sociaaleconomische 'zuil', waardoor er minder interactie is tussen verschillende bevolkingsgroepen. Zo zien wij dat scholen en woonwijken steeds meer segregeren. Ook in sociale media en netwerken is er sprake van samenklontering van eensgezinden, met als bijeffect dat mensen in toenemende mate informatie consumeren die hun mening bevestigt: de zogenaamde 'echo box'. Zo komen bevolkingsgroepen minder in aanraking met anderen en ontwikkelen we steeds minder begrip voor anderen: 'onbekend maakt onbemind'.

TRANSPARANTIE

Transparantie heeft ons grote voordelen opgeleverd. Zo kunnen wij bestuurders bijvoorbeeld beter controleren. Maar transparantie heeft ook een schaduwzijde: het maakt tegenstellingen tussen groepen zichtbaarder, kan incidenten uitvergrooten en onrust aanwakkeren. Zo zien wij bijvoorbeeld dat de wereld de afgelopen decennia feitelijk veiliger is geworden, maar dat het veiligheidsgevoel internationaal juist is gedaald.

Dit zijn slechts onze hypothesen; in welke mate zij een betere verklaring vormen voor afnemende inclusiviteit is nog onvoldoende onderzocht. Onze belangrijkste aanbeveling is daarom om meer onderzoek te doen naar de oorzaken van maatschappelijke inclusiviteit. Wij weten met zijn allen simpelweg nog te weinig van haar oorzaken om die gericht bij de wortel aan te kunnen pakken.

Wat wij wel zeker weten, is dat het verhogen van inclusiviteit in het belang is van ons allemaal, omdat afnemende inclusiviteit toekomstige groei in gevaar brengt. Daarom zijn ‘winnaars’ van globalisering en technologische ontwikkeling in onze visie erbij gebaat om een groter deel van de winst te investeren om de ‘verliezers’ meer mee te laten profiteren, en zodoende hun steun voor globalisering en technologische ontwikkeling te borgen. Dit is een paradox: ‘winnaars’ moeten een groter deel van ‘hun’ groei inleveren om toekomstige groei veilig te stellen. Inclusiviteit gaat ons allemaal aan, niet alleen vanuit sociale of morele overwegingen, maar ook uit eigen belang.

Ten slotte concluderen wij dat voor het keren van de afnemende inclusiviteit er niet alleen een taak voor de overheid ligt, maar ook in toenemende mate voor het bedrijfsleven. Enerzijds omdat de oorzaken van dalende inclusiviteit zo breed zijn dat zij zich niet beperken tot het publieke domein en de invloedssfeer van de overheid. Anderzijds omdat het bedrijfsleven er zelf ook een groot belang bij heeft.

De vraag is wat het bedrijfsleven kan doen. Wij denken dat het bedrijfsleven kan bijdragen door een meer inclusieve inzet van nieuwe technologie, meer aandacht voor ontwikkeling van alle medewerkers (ook de tijdelijke), hardere sturing op het uitbannen van onbewuste discriminatie, meer koppeling van bedrijfsprestaties aan beloningen van alle medewerkers, meer insourcen van ondersteunende functies en een actievere participatie in het publieke debat. Bovenstaande oplossingen kunnen ten koste gaan van de financiële korte termijn doelstellingen. Hier dreigt een freerider-probleem: het is in het belang van het bedrijfsleven als geheel om meer te investeren in inclusiviteit, maar op individuele basis is er een prikkel om andere ondernemingen de kastanjes uit het vuur te laten halen. Maar dat mag het bedrijfsleven niet belemmeren een actievere rol te gaan spelen in het inclusiviteitsvraagstuk. Die actievere rol is namelijk hard nodig, niet alleen vanuit maatschappelijk belang, maar ook vanuit haar eigen belang.

1. INLEIDING

PRINSJESDAG 2016. HET KABINET heeft goed nieuws: wij gaan er allemaal op vooruit. Toch lijkt het dat een groot deel van de bevolking niet meedeelt in de blijdschap van het kabinet. Bijna 60% van de Nederlanders geeft aan dat zij niets merkt van de verbeterde economie, 22% denkt zelfs dat de economische situatie in Nederland volgend jaar verslechtert¹. Waarom hebben burgers het gevoel dat zij het volgend jaar niet beter gaan krijgen, terwijl de cijfers anders beweren?

Veel Nederlanders ervaren dat de tegenstellingen in de maatschappij toenemen. 49% ervaart een sterkere tweedeling tussen jong en oud, 70% een sterkere tweedeling tussen oorspronkelijke en niet-oorspronkelijke Nederlanders en 71% een sterkere tweedeling tussen arm en rijk². En daar maken zij zich zorgen over. Waarom ondervinden Nederlanders dat de Nederlandse samenleving uit elkaar drijft?

In dit rapport gaan wij op zoek naar de echte oorzaken van de afgenomen inclusiviteit in de Nederlandse samenleving in de afgelopen tien jaar. Daarbij beschouwen wij inclusiviteit vanuit een economisch en maatschappelijk oogpunt. Eerst beschrijven wij het debat rondom economische en maatschappelijke inclusiviteit en daarna schetsen wij de mogelijke consequenties als deze trends zich zouden voortzetten. Vervolgens gaan wij in op de oorzaken van verminderde inclusiviteit en de paradox van globalisering en technologische ontwikkeling. Ten slotte geven wij aan dat ook het bedrijfsleven een rol heeft om inclusiviteit te bevorderen.

¹ Ipsos (2016) NOS *Prinsjesdagonderzoek* 2016

² Ipsos (2016) NOS *Prinsjesdagonderzoek* 2016

2. HET DEBAT OVER INCLUSIVITEIT

ER IS EEN VERSCHIL tussen inclusiviteit in economische en maatschappelijke zin. Economische inclusiviteit is de mate waarin burgers evenredig profiteren van welvaartsgroei³. In de media observeren wij een toenemend debat over groeiende (vermeende) inkomens- en vermogensongelijkheid.

In 2014 beschreef Piketty in zijn boek ‘Kapitaal in de 21ste eeuw’ dat het rendement op vermogen hoger is dan het rendement op arbeid. Dit zou betekenen dat rijken en armen qua vermogen structureel uit elkaar groeien. Piketty’s advies voor een extra vermogenstaks hebben enkele politieke partijen overgenomen in het verkiezingsprogramma. Hoewel er veel commentaar (mogelijk) is op Piketty’s conclusies heeft hij wel het debat geopend.

Maatschappelijke inclusiviteit is de mate waarin Nederlanders onderdeel uitmaken van onze samenleving, meedelen in zowel positieve als negatieve maatschappelijke ontwikkelingen en sociale contacten onderhouden die maatschappelijke waarde hebben⁴. Wij observeren dat in Nederland de tegenstellingen groeien tussen jong en oud, oorspronkelijke en niet-oorspronkelijke Nederlanders en tussen verschillende sociaaleconomische groepen.

De toenemende tegenstellingen tussen jong en oud zien wij terug in het pensioendebat. Het huidige pensioenstelsel, gebaseerd op het solidariteitsbeginsel, staat onder druk. Jongeren hebben het gevoel dat er geen pensioen meer over zal zijn voor hen, ouderen hebben het gevoel dat hen wordt afgepakt waar zij hun hele leven voor hebben gewerkt. Zowel jongeren als ouderen hebben het gevoel dat zij de verliezers zijn van het pensioenstelsel⁵. Deze kwestie heeft zelfs geleid tot de opkomst van een politieke partij die opkomt voor de rechten van gepensioneerden. Een politieke partij die zich focust op een specifieke leeftijdsgroep illustreert de toenemende tegenstelling tussen jong en oud.

Ook oorspronkelijke en niet-oorspronkelijke Nederlanders voelen zich verder van elkaar verwijderd. De alsmar terugkerende discussie over Zwarte Piet ligt zeer gevoelig en verdeelt de samenleving. Ben je voor of tegen? Verder is de bereidwilligheid van Nederlanders om asielzoekers op te vangen precair. Een grote groep Nederlanders heeft zich ingezet om de grote stroom te accommoderen, terwijl een andere groep zich hier sterk tegen heeft uitgesproken.

3 Blom & Brekelmans (2015) *Inclusiviteit*. BCG voor Dutch Transformation Forum 26 november 2015

4 Blom & Brekelmans (2015) *Inclusiviteit*. BCG voor Dutch Transformation Forum 26 november 2015

5 Vermeij, Sonck & Van den Broek (2014) Jong versus oud?. In SCP (2014) *Vershil in Nederland; Sociaal en Cultureel Rapport 2014*

Zo was er in Culemborg groot protest tegen de komst van een asielzoekerscentrum en zijn in Enschede varkenskoppen neergelegd bij de ingang van een toekomstig asielzoekerscentrum.

Tegenstellingen tussen rijk en arm krijgen steeds meer aandacht in het publieke debat. Niet alleen op het gebied van werk, inkomen en vermogen, maar ook op het gebied van mogelijk onevenredige verdeling van maatschappelijke problemen. Zo leidde de analyse dat arme gemeenten meer asielzoekers opvangen dan rijke⁶ tot veel ophef.

Ook in het buitenland zien wij voorbeelden waar toenemende tegenstellingen in de maatschappij zichtbaar worden. De nominatie van Donald Trump als Republikeinse presidentskandidaat was tegen de zin in van een groot deel van het partij kader van de Republikeinen. Maar een meerderheid van de Republikeinse achterban voelde zich meer aangesproken door een retoriek die zich afzet tegen de zittende macht en hen aanspreekt op het gevoel 'nu wij'. Met als resultaat dat Donald Trump is verkozen tot de nieuwe president van de Verenigde Staten.

In het Verenigd Koninkrijk kreeg de regering Cameron een klap in het gezicht bij de meerderheidsstem voor de Brexit. De gevestigde politieke orde is teruggefloten door een meerderheid van de Britse bevolking, die het gevoel heeft dat de EU hen te weinig voordelen oplevert en teveel regels en beperkingen oplegt. De tegenstellingen tussen Brexain- en Brexit-stemmers waren groot. Zo stemden jongeren en Londenaren voornamelijk Brexain, waar ouderen en het platteland veelal Brexit stemden⁷.

Daarnaast zijn in veel andere landen radicale partijen in opkomst. De sterke groei van de links- populistische partij Podemos in Spanje, de steun voor de extreemrechtse Gouden Dageraad in Griekenland en de populariteit van Le Pen in Frankrijk zijn alle uitingen van onvrede met de bestaande situatie. Naast een schare supporters zijn er ook groepen die met afschuw reageren op hun slogans en voorstellen. In vele landen is dus in de politiek te zien dat tegenstellingen scherper worden.

⁶ Meindertsma (2015) *Arme gemeenten vangen meer asielzoekers op dan rijke*. NOS, 21 september

⁷ BBC (2016) *EU referendum: the result in maps and charts*. 24 juni

3. GEVOLGEN VAN AFGENOMEN INCLUSIVITEIT

SINDS TWEE JAAR ZIJN wij ‘uit de recessie’. Onze economie heeft geen kwartaal met krimp meer gekend sinds het vierde kwartaal van 2013. Wij verdienen weer meer geld, maar waar gaat dat geld naartoe? Een grote groep mensen ervaart dat de baten van de economische groei oneerlijk worden verdeeld: ‘zij’ worden rijker en ‘wij’ niet. Afnemende inclusiviteit leidt tot verscherpte polarisatie en minder solidariteit in de maatschappij. Wat gebeurt er als wij deze trend doortrekken? Wat voor maatschappij houden wij over als de solidariteit verder zou dalen?

Wanneer een grote groep mensen woede en angst voelt, zijn zij gemakkelijker te manipuleren⁸. Zij keren zich tegen maatschappelijke problemen (zoals vluchtelingen), omdat het de meest zichtbare tekenen van verandering zijn. Zij voelen zich sneller aangetrokken tot autoritair leiderschap wat refereert aan sterke gevoelens van identiteit, authenticiteit en het ‘wij-zij denken’. Hierin kan ‘retropotie’⁹ de overhand krijgen: het verlangen naar een ideaal verleden dat vaak niet eens heeft bestaan.

Wanneer het ‘wij-zij denken’ steeds sterker domineert, ontstaat een situatie waarin verschillende bevolkingsgroepen elkaar steeds minder gunnen en de sociale cohesie afneemt. In deze grillige maatschappij worden maatschappelijke debatten hard gevoerd, met weinig empathie voor anderen. Meerderheden zullen minder rekening houden met minderheden. Uitkomsten zullen meer zwart-wit worden met duidelijke winnaars en verliezers. Dit zal de polarisatie versterken en verliezers aansporen nog meer voor hun eigenbelang op te komen. Er ontstaat een individuelere samenleving met scherpe tegenstellingen. Op politiek vlak zal verminderde solidariteit doorwerken in overheidsbeleid, terwijl solidariteit ten grondslag ligt aan onder andere ons pensioenstelsel, ons zorgstelsel en de WW. Wanneer burgers niet meer bereid zijn om hun (financiële) bijdragen te leveren, brengt verminderde solidariteit het fundament van onze verzorgingsstaat in gevaar.

⁸ Blom, P. (2016) *Als wij niet veranderen, verspelen we onze toekomst*. Het Financieel Dagblad 8 oktober

⁹ Zoals uitgelegd door Blom, P. (2016) *Als wij niet veranderen, verspelen we onze toekomst*. Over Bauman (2017) *Retrotopia*. In het Financieel Dagblad 8 oktober

De flanken van de politiek appelleren aan de gevoelens van groepen die zich oneerlijk behandeld voelen. Als inclusiviteit afneemt en meer mensen zich benadeeld voelen, zal de aanhang voor nationalistische en protectionistische ideeën toenemen.

Hierbij zullen zij hun afkeer van de EU uitspreken en zal hun steun voor het voortrekken en het beschermen van Nederlandse bedrijven en het sluiten van grenzen voor buitenlandse arbeiders toenemen. Nationalistische en protectionistische maatregelen lijken voor benadeelde burgers een manier om gelijke verdeling van economische groei af te dwingen.

Onze open economie profiteert echter van vrijhandel en minimale protectionistische maatregelen in andere landen; wij zijn een handelsland. Zo levert het EU-lidmaatschap en de daarmee afgenomen handelsbarrières Nederland een extra export op van ongeveer 100 tot 150 miljard euro per jaar¹⁰. Oud-minister Willem Vermeend heeft berekend dat het gemiddeld netto voordeel van het EU-lidmaatschap jaarlijks 2000 euro per Nederlander bedraagt¹¹. Maatregelen die de voordelen van vrijhandel wegnemen zullen pijnlijke gevolgen hebben voor de Nederlandse economie.

Verminderde inclusiviteit zal dus politieke gevolgen hebben die het economische klimaat destabiliseren. Bedrijven zijn terughoudender in een veranderend politiek en economisch klimaat. In risicovolle omgevingen zullen zij minder geneigd zijn handel te drijven, zich te vestigen of te investeren. Dit zal leiden tot een afname van economische activiteit in Nederland en dus tot minder banen en minder inkomen. Oftewel, wij gaan er allemaal op achteruit: zowel zij die niet profiteren van de huidige groei als zij die wel profiteren.

Het is in het belang van ons allemaal om het afnemen van inclusiviteit te keren. Om dit zo gericht mogelijk te kunnen doen, moeten wij eerst de oorzaken van afnemende inclusiviteit goed begrijpen.

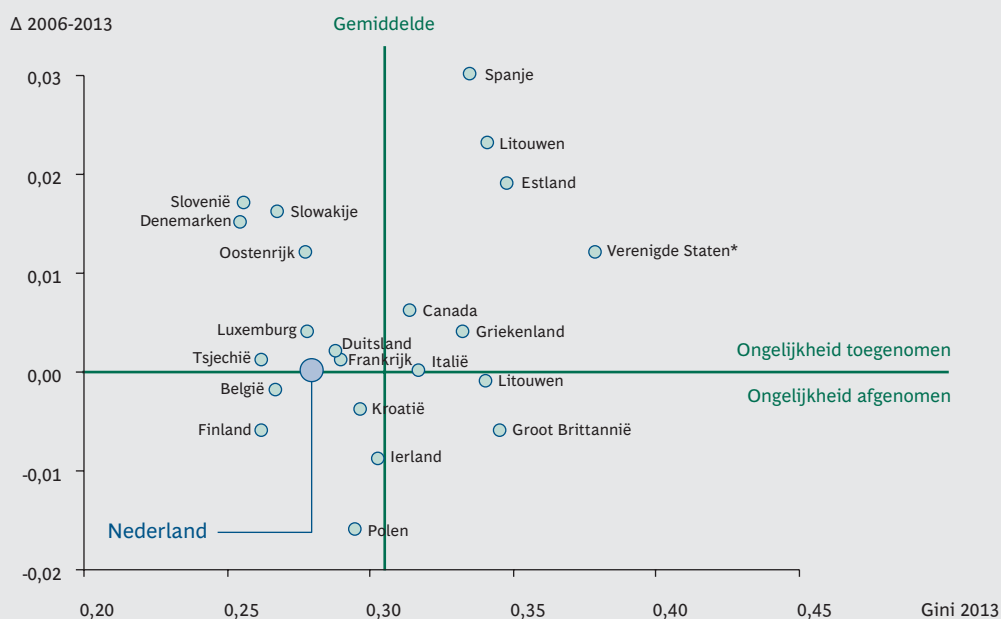
¹⁰ Blom, Wijers & Teulings (2014) *Nederland profiteert meer dan gemiddeld van lidmaatschap van de EU*. NRC 5 mei

¹¹ Vermeend & Van Gessel (2010) *De Euro, Europa en onze economische toekomst*. Einstein Books

4. INKOMENSONGELIJKHEID IS NAUWELIJKS TOEGENOMEN

DE MATE VAN INKOMENSONGELIJKHEID kan worden gemeten met de Gini-coëfficiënt. In ontwikkelde economieën ligt de Gini-coëfficiënt tussen ongeveer 0,25 in Denemarken en 0,40 in de Verenigde Staten (grafiek 1). In ontwikkelde economieën betekent dit dat een 0,01 punt verandering al 1/15 is van het verschil tussen de uitersten. Kleine stappen maken dus grote verschillen.

GRAFIEK 1: TOE OF AFGENOMEN INKOMENSONGELIJKHEID IN LANDEN¹²

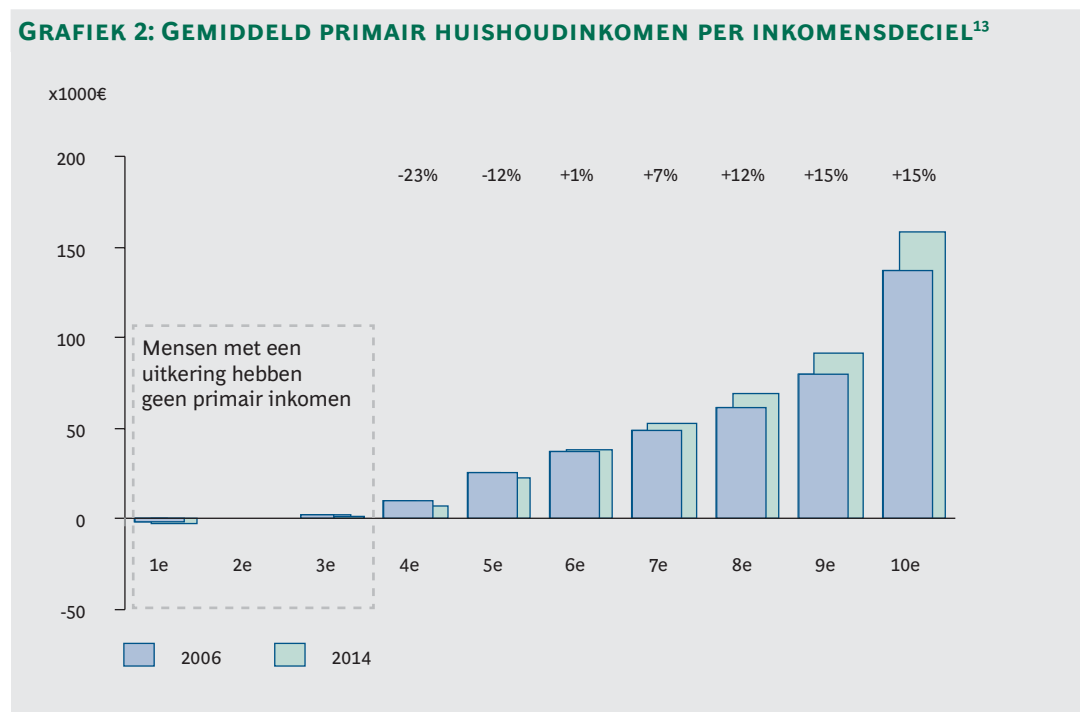

De hoogte van de Gini-coëfficiënt heeft een waarde tussen 0 en 1. Wanneer iedereen hetzelfde inkomen heeft, bedraagt de Gini-coëfficiënt 0 en wanneer één persoon al het inkomen heeft, bedraagt de Gini-coëfficiënt 1.

¹² OECD-data, geraadpleegd op 28 september 2016, BCG-analyse. * 2006 datum berekend met oude definitie

Als wij kijken naar de verandering in inkomensongelijkheid tussen 2006 en 2013 zien wij dat er geen duidelijke trend te ontdekken valt. Inkomensongelijkheid is toegenomen in onder andere Spanje, de VS en Denemarken, terwijl het is afgenomen in Polen, Ierland en Finland. Beide groepen bevatten een Scandinavisch land en een land dat diep in de crisis heeft gezeten. Nederland heeft met een Gini-coëfficiënt van 0,28 een relatief lage inkomensongelijkheid. De Gini-coëfficiënt was in 2013 precies even hoog als in 2006 en even hoog als het langetermijngemiddelde tussen 1977 en 2013.

De Nederlandse inkomensongelijkheid in besteedbaar inkomen is niet toegenomen doordat herverdeling de groeiende inkomensongelijkheid in primair inkomen in zijn geheel teniet doet (grafiek 2 en 3). Door ons progressief belastingstelsel betalen hogere inkomens procentueel meer inkomstenbelasting en door onze sociale uitkeringen en subsidies ontvangen lagere inkomens meer overdrachtsinkomen.

Uit grafiek 3 blijkt dat alle inkomensgroepen er tussen 2006 en 2014 procentueel ongeveer evenveel op vooruit zijn gegaan. Alleen de minstverdienende 10% van Nederland zijn achtergebleven; hun inkomen is gedaald in plaats van gegroeid. De daling van deze onderste 10% wordt deels veroorzaakt doordat werknemersgroepen met een zeer laag inkomen qua omvang relatief hard zijn gegroeid: (laagbetaalde) zzp'ers en uitwonende studenten¹⁴. Vergeleken met 2006 waren er in 2014 227.000 meer zzp'ers¹⁵. En niet alle zzp'ers komen goed rond. Zo leefde in 2012 15% van de zzp'ers onder de armoedegrens¹⁶. Een groot deel van de zzp'ers kiest bewust voor een bestaan als zelfstandige, maar 18% geeft aan geen andere optie te hebben¹⁷.

¹³ CBS-data, geraadpleegd op 20 september 2016, BCG-analyse. Percentuele verschillen hebben geen verklarende waarden wanneer nominale waarden negatief of zeer laag zijn. Derhalve geven wij deze niet weer

¹⁴ CBS-data, geraadpleegd op 26 september 2016, BCG-analyse

¹⁵ CBS-data, geraadpleegd op 26 september 2016, BCG-analyse

¹⁶ Josten, Vlasblom & Vrooman (2014) *Bevrijd of beklemd? Werk, inhuur, inkomen en welbevinden van zzp'ers*. Publicatie van het SCP

¹⁷ ZZP Barometer (2014) *Jaarrapport feiten, cijfers & trends 2013/14*

Ook het aantal studenten is flink gestegen: tussen 2006 en 2014 zijn er 127.000 extra jongvolwassenen gaan studeren. Hierdoor is het aantal uitwonende studenten met 80.000 toegenomen¹⁸. Wanneer studenten op zichzelf wonen, tellen zij mee als huishouden in CBS-data. Hierdoor lijkt het alsof de onderste 10% minder is gaan verdienen, maar de zeer lage inkomens van de grotere groep (laagbetaalde) zzp'ers en studenten vertekenen het beeld.

GRAFIEK 3: GEMIDDELD GESTANDAARDISEERD BESTEEDBAAR HUISHOUDINKOMEN PER INKOMENSGROEP¹⁹

Huishoudens zijn ingedeeld naar de hoogte van het inkomen in tien inkomensgroepen (decielen) van gelijke omvang. De indeling vindt plaats nadat alle huishoudens zijn gerangschikt van laag naar hoog inkomen.

Hoewel het gestandaardiseerd besteedbaar inkomen de afgelopen 8 jaar voor bijna alle inkomensgroepen rond de 13% is gestegen (grafiek 3), wil dat niet zeggen dat de koopkracht ook is toegenomen. Wanneer wij corrigeren voor inflatie, zien wij dat de koopkracht (besteedbaar inkomen minus inflatie) tussen 2010 en 2013 vier jaar op rij is gedaald (grafiek 4).

¹⁸ CBS-data, geraadpleegd op 26 september 2016; percentage uitwonend uit *Landelijk monitor studentenhuisvesting 2015*, BCG-analyse
¹⁹ CBS-data, geraadpleegd op 20 september 2016, BCG-analyse

Primair inkomen

+ Overdrachtsinkomen

= **Brutoloon**

- Belastingen

- Premies volksverzekeringen

= **Besteedbaar inkomen**

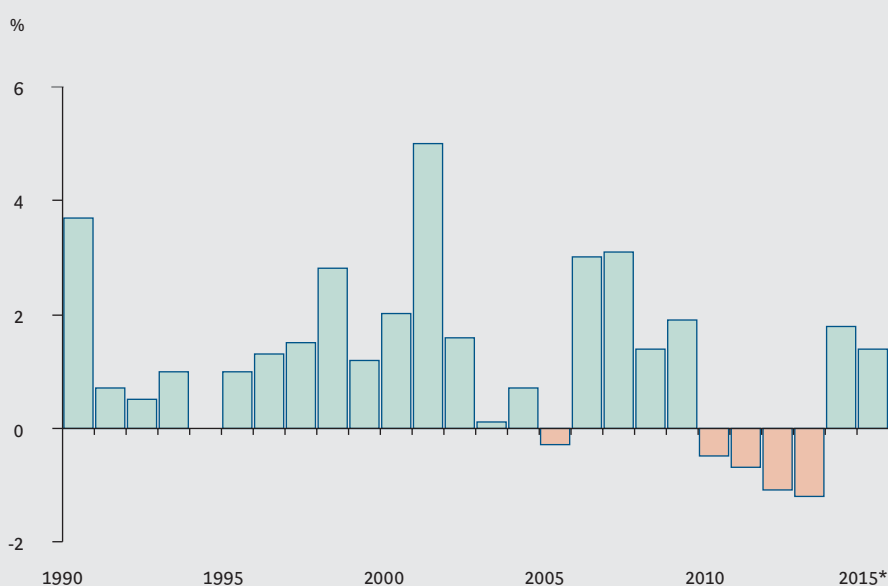
+/- Gecorrigeerd voor huishoudensamenstelling

= **Gestandaardiseerd (besteedbaar) inkomen**

- Inflatie

= **Koopkracht**

GRAFIEK 4: GEMIDDELTE KOOPKRACHTONTWIKKELING²⁰

Achteruitgang van koopkracht raakt iedereen procentueel, maar mensen die meer moeite hebben om hun hoofd boven water te houden, worden harder geraakt. Zo zien wij dat in Nederland het aantal mensen in armoede is gestegen tussen 2008 en 2015²¹. Relatief hoort Nederland nog steeds bij de vier landen met het laagste percentage armoede in Europa, maar dat percentage is wel toegenomen. Daarnaast is er ook de groep die niet in armoede terecht is gekomen, maar die door teruglopende koopkracht gecombineerd met onder andere toenemende zorgkosten meer moeite heeft om rond te komen. De directe impact van de koopkrachtdaling op het dagelijks leven is voor deze groep beduidend groter dan voor de beter verdienende groepen.

²⁰ CBS-data, geraadpleegd op 20 september 2016, BCG-analyse. * 2015 voorlopige data

²¹ Eurostat (2016) *The share of persons at risk of poverty or social exclusion in the EU back to its pre-crisis level*

Samenvattend zien wij dat de mate van inkomensongelijkheid van landen uit elkaar ligt, maar dat er geen trend zichtbaar is dat inkomensongelijkheid binnen landen wereldwijd toeneemt. Binnen Nederland neemt de inkomensongelijkheid in primair inkomen toe, maar door herverdeling is er geen toename in de ongelijkheid van besteedbaar inkomen. Dit betekent niet dat Nederlanders erop vooruit gegaan zijn, want tussen 2010 en 2013 is de koopkracht vier jaar op rij gedaald. In combinatie met de toegenomen kosten in levensonderhoud en gezondheidszorg heeft de dalende koopkracht wel een groter effect gehad op het dagelijks leven van de laagste inkomensgroepen.

Een vaak aangehaalde studie van Milanovic en Lakner²² over wereldwijde ongelijkheid vergelijkt inkomens over de hele wereld tussen 1988 en 2008. In hun studie concluderen zij onder andere dat wereldwijde ongelijkheid is afgenomen. De grote winnaars zijn de middenklassen in ontwikkelingslanden en de grote verliezers zijn de middenklassen in ontwikkelde landen. Dit zou implicaties hebben voor hoe positief wij staan tegenover globalisering.

Deze conclusies halen wij niet aan in ons rapport omdat zij worden betwist. De groei van de middenklassen in ontwikkelingslanden wordt volledig gedreven door de bijzonder hoge inkomensstijging in China²³. De inkomensstagnatie van de middenklassen in de ontwikkelde landen verandert in groei wanneer de dataset dezelfde landen vergelijkt en corrigeert voor populatiegroei. Daarnaast geeft Milanovic zelf aan dat zijn conclusie over de afname van wereldwijde ongelijkheid een recent fenomeen betreft (2003 -2008), dat waarschijnlijk niet significant is tegen een standaardafwijking.

Wij kunnen dus niet concluderen aan de hand van deze studie dat globalisering de middenklassen van ontwikkelingslanden verheft. Net als dat wij niet kunnen concluderen dat globalisering onze middenklassen in de ontwikkelde wereld uitholt.

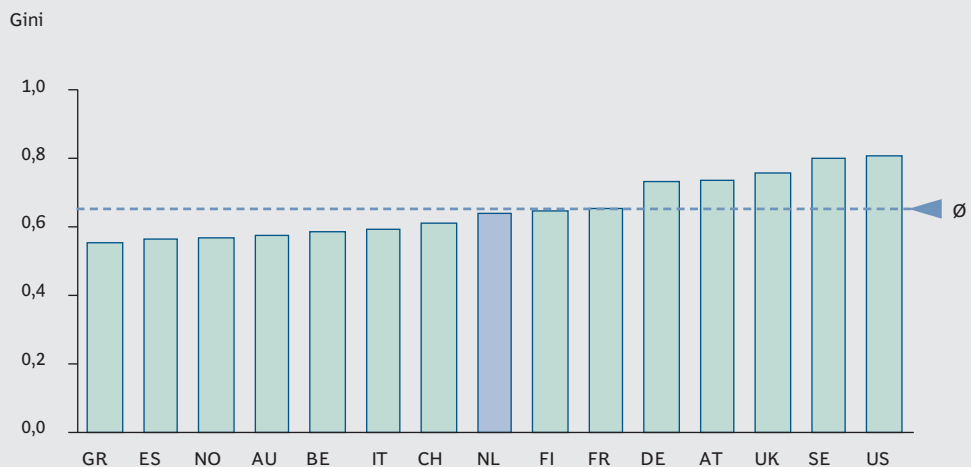
²² Milanovic & Lakner (2015) *Global Income Distribution: From the Fall of the Berlin Wall to the Great Recession*

²³ The Resolution Foundation (2016) *Examining an Elephant: Globalisation and the lower middle class of the rich world*

5. VERMOGENSONGELIJKHEID IS NAUWELIJKS TOEGENOMEN

ECONOMISCHE ONGELIJKHEID BEVAT NIET alleen inkomensongelijkheid, maar ook vermogensongelijkheid. Nederland heeft een gemiddelde vermogensongelijkheid gemeten met de Gini-coëfficiënt²⁴ (grafiek 5). Ons vermogen is ongelijker verdeeld dan landen zoals Griekenland en Spanje, maar gelijkler verdeeld dan landen zoals de Verenigde Staten en Groot-Brittannië. Nederland heeft een weinig vermogende groep aan de onderkant van de vermogensdistributie, een redelijk vermogende middenklasse en een gemiddeld vermogende top. Eerst leggen we uit hoe deze vermogensverdeling tot stand komt, daarna gaan we verder met de verandering in vermogensverdeling.

GRAFIEK 5: GINI-COËFFICIËNT VERMOGENSONGELIJKHEID 2014²⁵

²⁴ Gini-coëfficiënt is een rekenmethode dat de verhouding meet tussen het gebied tussen de Lorenz-curve en de diagonaal en het gebied onder het diagonaal. Daarom kan de Gini-coëfficiënt worden toegepast op meer dan alleen inkomensongelijkheid

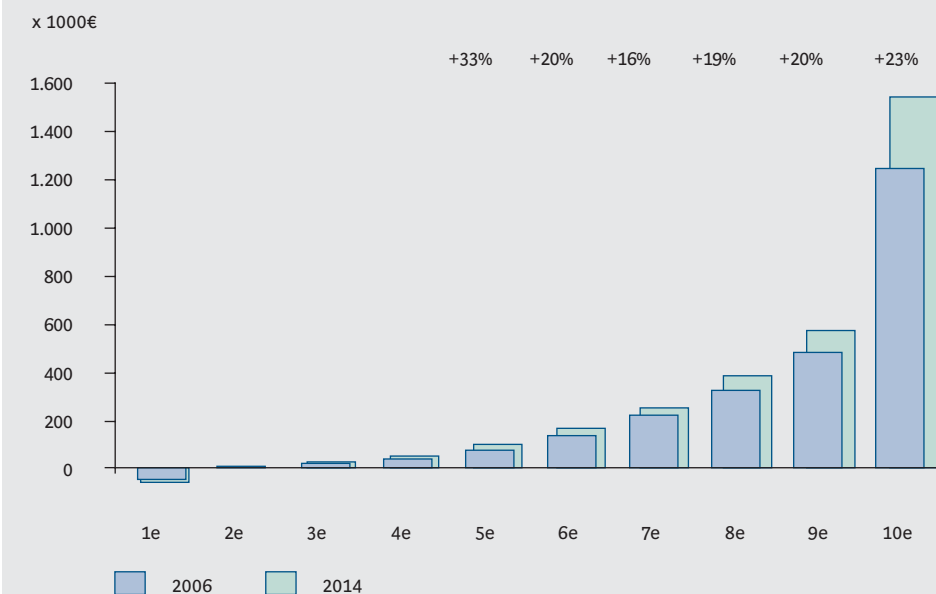
²⁵ ECB, National Central Banks and Statistical Offices, UNU WIDER, World Bank en berekeningen door Allianz SE.

In: Brandmeir, Grimm, Heise & Holzhausen (2015) *Allianz Global Wealth Report 2015* (data is inclusief bruto pensioenvermogen)

Onze vermogensverdeling komt tot stand door de assetmix van Nederlanders. Ons vermogen bestaat voornamelijk uit een woonhuis, aanvullend pensioen en particulier vermogen (beleggingen). Door dalende huizenprijzen is de groep Nederlanders met negatief vermogen gegroeid. Dit zijn niet primair huishoudens met een laag inkomen, maar vaker huishoudens met een gemiddeld inkomen en een huis met onderwaarde. Daardoor wordt het cumulatief vermogen van de minst vermogende 50% omlaag getrokken.

Daarnaast pakt ons pensioenstelsel gunstig uit voor de middelste 40%. Wij bouwen pensioen op via drie pijlers. De eerste pijler is AOW, het omslagstelsel, waarbij de huidige generatie werkenden betaalt voor de huidige generatie ouderen. Pijler twee en drie zijn de aanvullende pensioenen en individuele verzekeringen. Dit is het kapitaaldeckingsstelsel waarin iedereen zelf vermogen opbouwt voor extra pensioen. Alleen werkenden bouwen een aanvullend pensioen, of vermogen, op als zij meer dan de AOW-franchise verdienen. Er wordt dus geen pensioen opgebouwd door personen die rondkomen van een uitkering, zelfstandigen die hun pensioen niet zelf regelen, personen met een inkomen rond het minimumloon en werknemers van wie de werkgever geen pensioenopbouw aanbiedt. Dit gaat grof geschat om 30% van de Nederlandse bevolking²⁶. Naast deze groep die geen aanvullend pensioen en dus geen vermogen opbouwt, staat een groep mensen met een midden tot hoog inkomen die wel extra vermogen opbouwt. Dit zorgt ervoor dat Nederland een weinig vermogende onderkant heeft en een redelijk vermogende middenklasse.

GRAFIEK 6: GEMIDDELD VERMOGEN PER VERMOGENSDECIEL INCLUSIEF NETTO PENSIOENEN²⁷

In grafiek 6 zien wij dat het vermogen van bijna alle vermogensgroepen er tussen 2006 en 2014 evenredig op vooruit is gegaan. Wel zijn de onderste twee decielen achteruit gegaan qua vermogen.

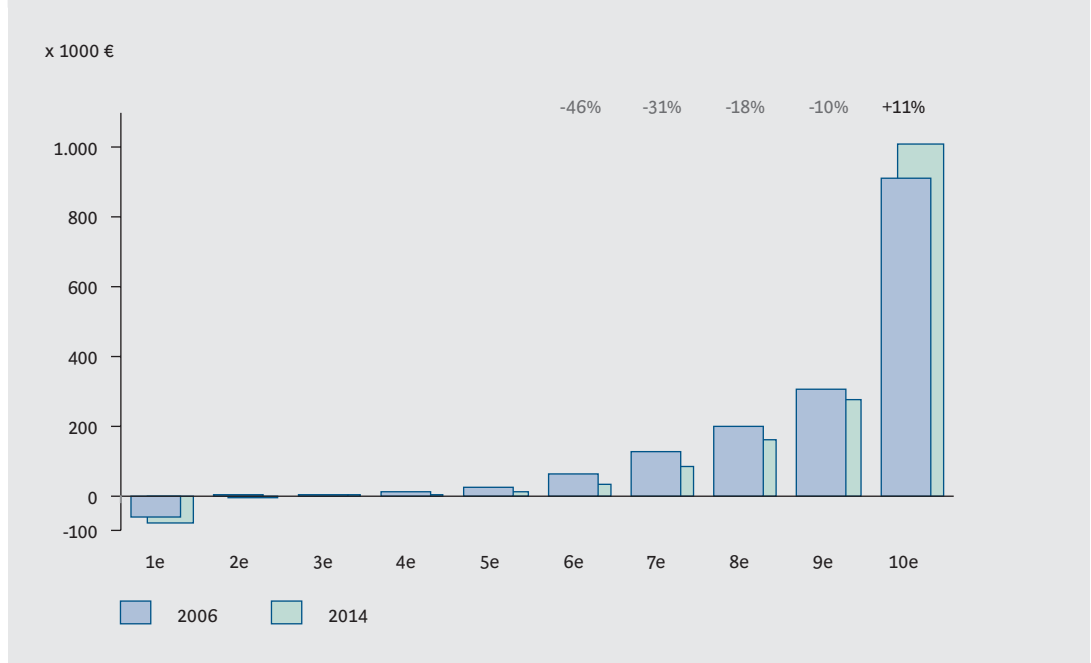
²⁶ CBS-data, geraadpleegd op 27 oktober 2016, BCG-analyse. Niet-werkende partners zijn niet meegerekend in de 30%, zij bouwen immers pensioen op via hun partner

²⁷ CBS- en DNB-data geraadpleegd op 20 september 2016, pensioenallocatie volgens percentages gebruikt in Camida, Goudswaard & Knoef (2014) Vermogens in Nederland gelijker verdeeld sinds eind 19de eeuw. Me Judice, 17 juni 2014, netto-pensioenen, BCG-analyse. Percentuele verschillen hebben geen verklarende waarden wanneer nominale waarden negatief of zeer laag zijn. Derhalve geven wij deze niet weer

Dit komt omdat het aantal huishoudens met negatief vermogen in 2014 2,7 maal hoger was in vergelijking met 2006²⁸. Door dalende huizenprijzen staan huizen onder water en hebben sommige huishoudens verplicht hun huis (met verlies) moeten verkopen. Nu de huizenprijzen in 2016 weer zijn aangetrokken, zal er met recente cijfers een ander beeld ontstaan.

Ons gespaarde pensioen is geld dat wij opzij zetten zodat wij op onze oude dag meer inkomen hebben dan alleen AOW; pensioenvermogen is dus gewoon een spaarpot. Daarom vinden wij dat pensioenvermogen opgeteld moet worden bij het overige vermogen. Menig andere vermogensstudies kiezen ervoor om pensioendata niet mee te nemen, in dat geval verandert het beeld (grafiek 7). Wij zien dat het vermogen exclusief pensioenen in 2006-2014 is gedaald voor alle decielen, met uitzondering van de top 10% en wij zien dat de middelste decielen relatief meer vermogen hebben verloren dan hogere inkomensgroepen.

GRAFIEK 7: GEMIDDELD VERMOGEN PER VERMOGENSDECIEL EXCLUSIEF PENSIOENEN²⁹

Het klopt dat het vermogen van de top 10% gemiddeld is toegenomen. Maar als wij de top 10% uitvergroten, zien wij dezelfde verdelingsvorm terug (grafiek 8). Ook binnen de top 10% is het vermogen van de top 1% veruit meer gestegen dan dat van de rest. Als wij verder inzoomen, zien wij weer dezelfde verdelingsvorm: binnen de top 1% bezit de top 0,1% veruit meer vermogen en binnen de top 0,1% helt het vermogen sterk naar de top 0,01% (grafiek 8). De nominale vermogensgroei van de top 0,01% verklaart voor 22% de vermogensgroei van de top 10%³⁰. Ons beeld van de vermogensgroei van de meest vermogende 10% is dus sterk gebaseerd op de meest vermogende 748 huishoudens³¹. Dit zijn niet de topbeloningen die worden uitvergroet in de media. Een topinkomen van tonnen levert geen nominale vermogensgroei op van miljoenen. Dit zijn mensen die hun vermogen hebben zien groeien door bijvoorbeeld de verkoop van hun middelgrote eigen bedrijf of door omvangrijke succesvolle beleggingen.

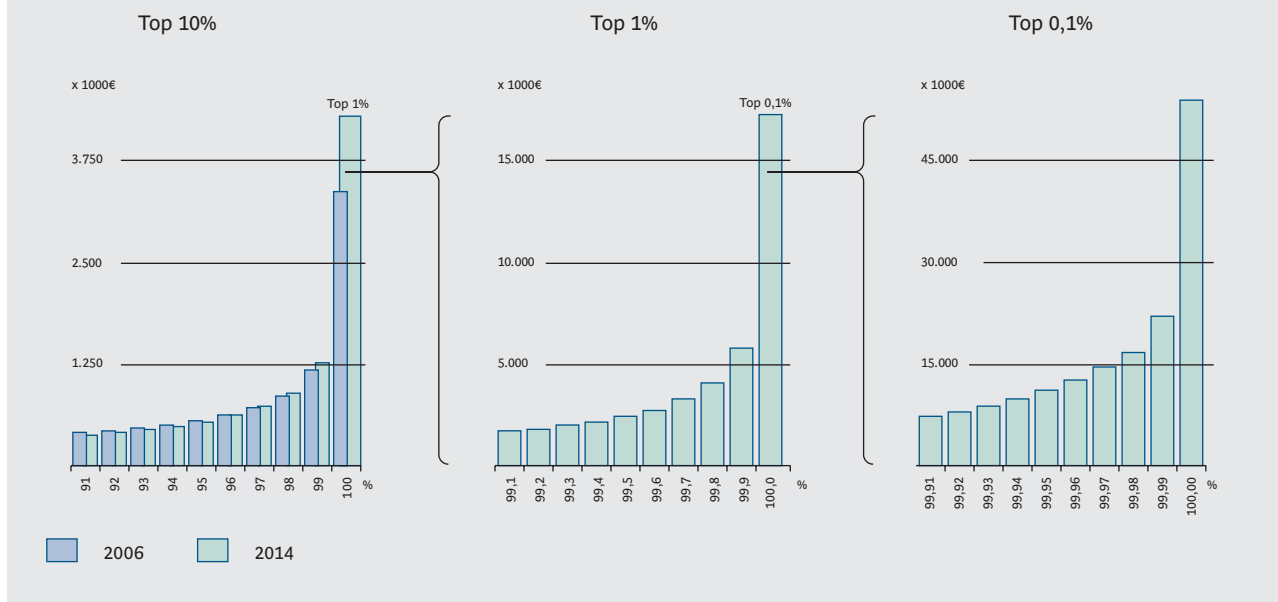
²⁸ CBS-data, geraadpleegd op 27 oktober 2016, BCG-analyse

²⁹ CBS-data, geraadpleegd op 20 september 2016, BCG-analyse. Percentuele verschillen hebben geen verklarende waarden wanneer nominale waarden negatief of zeer laag zijn. Derhalve geven wij deze niet weer

³⁰ CBS-data, geraadpleegd op 31 oktober 2016, BCG-analyse. Met een vermogensgroei van 2011 tot 2014 van gemiddeld 11 miljoen voor de top 0,01% schatten wij dat de top 0,01% vermogensgroei 22% van de vermogensstijging van de top 10% verklaart

³¹ CBS-data, geraadpleegd 27 september 2016

GRAFIEK 8: GEMIDDELD VERMOGEN TOP 10%, TOP 1% EN TOP 0,1% IN 2014³²

Tussen 2006 en 2014 is het vermogen exclusief pensioenen van de top 5% huis-houdens gestegen (grafiek 8). Dit komt voornamelijk door de assetmix. Meer vermogenden hebben relatief minder vermogen in huizen en meer vermogen belegd op de beurs of in een eigen bedrijf. Vermogen op de beurs is in de periode 2006-2014 gemiddeld 22%³³ in waarde gestegen, terwijl de WOZ-waarde van woningen met gemiddeld 8% is gedaald³⁴.

Nederland heeft een gemiddelde vermogensongelijkheid die het afgelopen decennium enigszins is toegenomen. Dit komt enerzijds door de tijdelijke toename van huishoudens met een negatief vermogen vanwege een toegenomen aantal huizen onder water. En anderzijds door meer vermogensgroei voor de meest vermogende doordat zij juist minder vastgoed in hun assetmix hebben.

³² CBS-data, geraadpleegd op 31 oktober 2016, BCG-analyse. De top 10%, top 1% en top 0,1% zijn onderverdeeld in tien even grote groepen huishoudens gerangschikt naar vermogen. Wegens ontbreken van de dataset hebben wij geen toegang tot de vermogensdata van de top 1% en de top 0,1% in 2006

³³ Data AEX GR. Via Financieel Dagblad online, geraadpleegd op 14 oktober 2016, BCG-analyse. Data van beursopening op 2 januari van het desbetreffende jaar

³⁴ CBS-data, geraadpleegd op 5 oktober 2016, BCG-analyse

6. HOGERE LEVENSTANDAARD VOOR IEDEREEN

WIJ ZIJN GEWEND OM de economische welvaart in een land te meten door middel van het Bruto Binnenlands Product (BBP). Er is de afgelopen jaren een interessant debat ontstaan over de ‘excessieve’ focus van economen en politici op BBP als doel. Het BBP meet of wij meer geld te besteden hebben, maar het meet niet de kwaliteit of de services die wij van dat geld kunnen kopen. Enkele voorbeelden:

- Betere medicijnen, onderwijs en informatie hebben ertoe geleid dat wij gezonder leven en ouder worden dan ooit tevoren.
- De introductie van computers, internet en de smartphone heeft ons leven drastisch veranderd. Naast grote verbeteringen in de gezondheidszorg zijn ook alledaagse taken versimpeld en verbeterd. Een enorme hoeveelheid informatie beschikbaar via Wikipedia, dus wij hoeven geen dure encyclopedieënreeks aan te schaffen. Wij kunnen wereldwijd gratis bellen via Skype. Steeds minder mensen betalen voor een tv-gids, want programma-informatie over het tv-aanbod is ook online te vinden. De winst per huishouden door het internet alleen al was 233 euro in 2010³⁵. Doordat services tegenwoordig gratis zijn waar wij vroeger voor betaalden en doordat er nieuwe services ontstaan waar wij best voor willen betalen.
- Tegenwoordig zijn autoreizen kwalitatief veel beter, niet alleen door de betere kwaliteit van auto's, maar ook door bijvoorbeeld aircó en betere reisinformatie. Waar mensen vroeger meerdere wegenkaarten moesten kopen en daarna een duur navigatiesysteem, kunnen zij tegenwoordig gratis Google Maps gebruiken om te navigeren.

Bovenstaande voorbeelden illustreren hoe wij door technologische vooruitgang meer kwaliteit krijgen voor hetzelfde geld. Huishoudens hebben nu een hogere levensstandaard dan in 2006, ook al is dat in de inkomens- en koopkrachtontwikkeling niet zichtbaar. Toch dempt dit bij velen niet de onvrede. Globalisering en technologische ontwikkeling worden in Nederland door velen als ‘de schuldige’ gezien, maar schuldig waaraan? Inkomens- en vermogensongelijkheid zijn niet wezenlijk toegenomen, terwijl de kwaliteit van leven dat wel is. Dus moeten we op zoek naar andere oorzaken voor de afnemende inclusiviteit.

³⁵ Data consumer surplus uit IAB Europe & McKinsey & Company (2010) *Consumers driving the digital uptake; The economic value of online advertising-based services for consumers*. Gedeeld door aantal huishoudens in 2010 data CBS

7. ANDERE MOGELIJKE OORZAKEN

TOT NU TOE HEBBEN wij geconcludeerd dat veranderingen in inkomens- en vermogensongelijkheid de afnemende inclusiviteit hooguit gedeeltelijk kunnen verklaren. Enerzijds omdat zij in Nederland niet of nauwelijks zijn toegenomen en anderzijds omdat internationaal gezien de verschillen in de ontwikkeling van inkomens- en vermogensongelijkheid tussen verschillende landen groot zijn, terwijl wij overal afnemende inclusiviteit observeren.

Zo zien wij polarisatie toenemen door de opkomst van flanken in de politiek met onder andere Donald Trump in de Verenigde Staten, Le Pen in Frankrijk, Podemos in Spanje en Gouden Dageraad in Griekenland. Wij zien echter geen verband met toename van inkomensongelijkheid. De verschillen in ontwikkeling van inkomensongelijkheid tussen landen lijken veel groter dan de verschillen in verschuivingen van stemgedrag naar de radicale(re) flanken. Dus om te zeggen dat toenemende economische ongelijkheid de primaire drijver is van toenemende maatschappelijke polarisatie, lijkt te kort door de bocht. Er moeten nog andere verklaringen zijn.

In het politieke en maatschappelijke debat zien wij echter veel snelle conclusies: wij voelen minder inclusiviteit in de maatschappij en daarom moeten wij meer nivelleren en herverdelen. Bovenstaande logica is simpel, maar de data lijkt niet te ondersteunen dat wij hiermee de grondoorzaken aanpakken. Het risico is groot dat wij denken het probleem aan te pakken, om over enkele jaren te concluderen dat het probleem niet of nauwelijks is opgelost. Om afnemende inclusiviteit echt te doen keren, is het essentieel dat wij de werkelijke oorzaken doorgronden en vervolgens gericht aanpakken.

Daarom is het zaak om genuanceerder met het thema inclusiviteit om te gaan. Wij moeten een stap verdergaan en analyseren waar de echte grondoorzaken liggen van de afnemende inclusiviteit. In dit hoofdstuk analyseren wij economische inclusiviteit verder dan enkel inkomens- en vermogensongelijkheid en onderzoeken wij maatschappelijke inclusiviteit. Wij presenteren vier hypotheses over onderliggende oorzaken van de afnemende inclusiviteit:

ONZEKERHEID

Toenemende onzekerheid in werk en versoering van de verzorgingsstaat vergroot het financieel risico van burgers

KWALITEIT VAN LEVEN

Op het gebied van onderwijs en levensverwachting zijn de verschillen in levenskwaliteit tussen verschillende bevolkingsgroepen groot en deze verschillen nemen toe

HORIZONTALE VERZUILING

Bevolkingsgroepen begeven zich in toenemende mate binnen hun eigen sociaaleconomische 'zuil', waardoor er steeds minder interactie is tussen verschillende bevolkingsgroepen

TRANSPARANTIE

Verschillen tussen bevolkingsgroepen worden steeds meer uitvergroot door transparantie

7.1 Onzekerheid

Onzekerheid is in Nederland toegenomen door een combinatie van minder baanzekerheid, de afbouw van het sociale vangnet en de toenemende snelheid van veranderingen. Baanzekerheid is de afgelopen decennia afgenomen doordat meer mensen aan de slag zijn als flexwerkers en zelfstandigen, de afname van wetgeving ter bescherming van werknemers. Aan de andere kant is het sociaal vangnet afgenomen door afbouw van sociale verzekeringen en sociale voorzieningen en is de snelheid van veranderingen toegenomen.

In Nederland wordt steeds meer gewerkt met flexibele contracten. Voor bedrijven is deze flexibele schil aan zzp'ers, inhuur- en nulurencontracten een middel om snel te kunnen veranderen of om kosten te verlagen. Werknemers met deze eenvoudig ontbindbare contracten ervaren grotere onzekerheid. Nederland is, na Spanje, Europees koploper in het percentage werknemers met flexibele contracten. Maar waar in Spanje het percentage flexcontracten daalt, stijgt het in Nederland³⁶. Het percentage werknemers met een flexibel contract is twee keer zo hoog bij laagopgeleiden (30%) als bij hoogopgeleiden (15%), en voor laagopgeleiden stijgt het percentage harder dan voor hoogopgeleiden³⁷. Werkonzekerheid neemt dus niet alleen toe, zij wordt ook steeds ongelijker.

Naast het aantal flexibele contracten is ook de zekerheid van zowel de vaste als de tijdelijke contracten afgenomen. Volgens Vrooman hebben mensen in loondienst tussen 1980 en 2015 ongeveer 9% aan werkzekerheid³⁸ ingeleverd doordat werknemers minder beschermd worden door arbeidswetten (grafiek 9)³⁹. Wanneer wij de totale zekerheid wegen naar aandeel vaste en flexibele contracten en zelfstandigen, is de werkzekerheid met 27% gedaald.

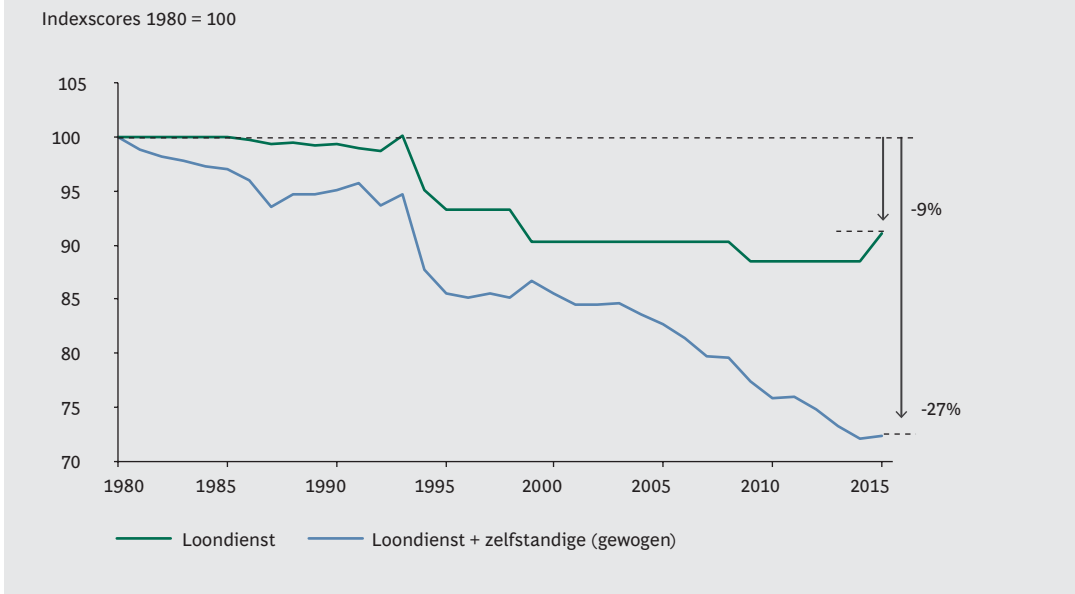
³⁶Julen (2016) *Nederland is Europees kampioen flexwerken*. Trouw, 6 januari

³⁷CBS-data, geraadpleegd 5 oktober 2016, BCG-analyse

³⁸Definitie werknemerszekerheid gebaseerd op OESO reeksen over wettelijke bescherming van mensen met een vaste baan, tijdelijk contract of uitzendwerk. Indicatoren hebben o.a. betrekking op ontslagbescherming- en vergoeding en het aantal malen dat een tijdelijk contract kan worden verlengd

³⁹Vrooman (2016), *Institutionele verandering, sociale opdeling en het ongenoegen van de Nederlander*. *TPEdigitaal* 10 (3), p. 49-73
www.tpedigitaal.nl

GRAFIEK 9: WERKZEKERHEID VAN DE BEROEPSBEVOLKING (1980 -2015)⁴⁰

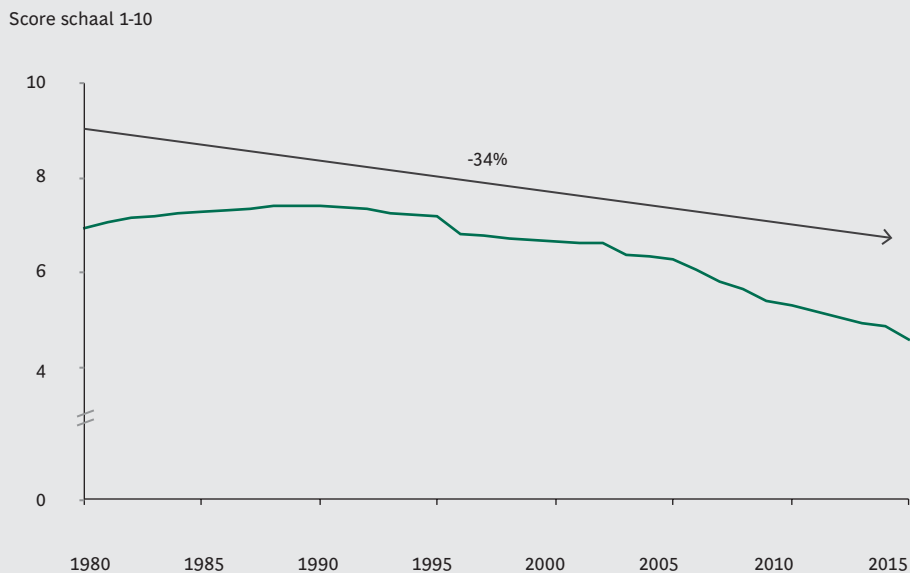

De werkzekerheid is dus sterk afgenomen. Indien dit zou worden gecompenseerd door constante inkomenszekerheid zou de afnemende werkzekerheid minder impact hebben op inclusiviteit, maar doordat de afgenomen werkzekerheid gepaard gaat met een geleidelijke afbouw van de verzorgingsstaat, is de inkomenszekerheid aanzienlijk gedaald.

De Nederlandse verzorgingsstaat kende zijn hoogtepunt in de jaren 1980, daarna hebben verschillende kabinetten het dure sociale vangnet afgebouwd. Deze afbouw is al jaren bezig, maar recentelijk lijkt de weerstand hiertegen fors te zijn toegenomen. Tot 2008 liep de omvang van de verzorgingsstaat terug met groeiende welvaart, nu loopt zij terug zonder groeiende welvaart. Vrooman heeft berekend dat de bevolking tussen 18 en 64 jaar 34% aan inkomensbescherming heeft ingeleverd tussen 1980 en 2015 doordat onder andere de Wet Arbeidsongeschiktheidsverzekering Zelfstandigen (WAZ) is afgeschaft, de bijstand is versoerd en de Participatiewet is ingevoerd (grafiek 10).

⁴⁰ Vrooman (2016), *Institutionele verandering, sociale opdeling en het ongenoegen van de Nederlander*. *TPEdigitaal* 10 (3), p. 49-73
www.tpedigitaal.nl

GRAFIEK 10: INKOMENSPROTECTIE (1980 -2015)⁴¹

Tot ongeveer 2008 nam dus onze welvaart toe en hadden wij toenemende privé financiële middelen om het toenemende risico van inkomensonzekerheid op te vangen. Sinds 2008 is de groei van de welvaart echter sterk afgezwakt en onze koopkracht is van 2010 tot 2013 vier jaar op rij gedaald. Tegelijkertijd is de afbouw van de verzorgingsstaat gecontinueerd door onder andere de WW-duur te verkorten, het eigen risico in de zorg te verhogen, te bezuinigen op ouderenzorg en de basisbeurs af te schaffen. Kortom, Nederlanders hebben hun vangnet zien afnemen, terwijl daar geen groei meer tegenover staat om die additionele risico's mee op te kunnen vangen.

Veel jongeren en hoogopgeleiden hebben het gevoel nooit beroep te zullen doen op het sociaal vangnet, terwijl slechts 9% van de huishoudens per jaar geen enkel beroep doet op een sociale voorziening⁴². De meer kwetsbaren in onze samenleving, die (veel) beroep doen op de welvaartsstaat of het gevoel hebben er ooit beroep op te zullen moeten doen, gaan er hier het meeste op achteruit: geen inkomensstijging, wel hogere risico's. De ongelijkheid in onzekerheid neemt dus toe.

Het Sociaal Cultureel Planbureau constateert dat er een aanzienlijke groep mensen is die de aansluiting met de samenleving hebben verloren, voornamelijk als gevolg van een gemis aan zelfredzaamheid en sociale vaardigheden⁴³. De omvang van deze groepen neemt toe als gevolg van grotere sociale risico's in een geïndividualiseerde samenleving⁴⁴. Dit is de nieuwe onderklasse, het precariaat: zij die continue in onzekerheid leven. Kenmerken van deze groep zijn: laag opgeleid, vaak afhankelijk van een uitkering, weinig vermogen en weinig sociale contacten. Deze groep is niet weerbaar en voelt zich buitengesloten⁴⁵.

41 Vrooman (2016), *Institutionele verandering, sociale opdeling en het ongenoegen van de Nederlander*. *TPEdigitaal* 10 (3), p. 49-73 www.tpedigitaal.nl

42 CBS-data, Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid analyse. Betreft aantal huishoudens dat in 2011 geen beroep heeft gedaan op 1 vd 31 sociale voorzieningen en regelingen

43 Roes (2002) *Sociale cohesie en sociale infrastructuur, verkenning van beleidsmogelijkheden en bestuurlijke modellen*. Werkdocument 79, publicatie van het SCP

44 Roes (2000) *Risicogroepen, marginalisering en bestuurlijke interventies*. In: Hortulanus & Machielse: In de marge. Sociaal debat nr. 1. Den Haag. Elsevier

45 Boelhouwer, Gijssberts & Vrooman (2014) *Nederland in meervoud*. In: SCP (2014) *Verskil in Nederland; Sociaal en Cultureel Rapport 2014*

Daarnaast verandert de wereld steeds sneller. In 1969 werd voor het eerst een bericht verstuurd over het ARPANET, een voorloper van het internet. De eerste commerciële Personal Computer (PC) kwam uit in 1977. Deze kreeg in 1991 toegang tot het World Wide Web. Rond het jaar 2000 werd de eerste smartphone geïntroduceerd, een toestel dat vandaag de dag voor velen onmisbaar is geworden. Waar technologie zich vroeger relatief langzaam ontwikkelde, kan de snelheid van verandering nu groter zijn dan het aanpassingsvermogen van enkele bevolkingsgroepen; dit brengt onzekerheid met zich mee. Denk bijvoorbeeld aan het verdwijnen van bankkantoren, het papieren treinkaartje of de blauwe envelop van de Belastingdienst.

Ook zal de robotisering golf en de impact van Artificial Intelligence veel van de huidige banen overbodig maken. Volgens een studie van Oxford University kan 47% van alle huidige Amerikaanse banen binnen twintig jaar worden overgenomen door robots⁴⁶. Volgens een vervolgrapport, toegespitst op de Nederlandse markt, worden er nu 268.000 studenten opgeleid voor werk dat over 10-20 jaar zal worden overgenomen door robots⁴⁷.

Wij concluderen dus dat de baan zekerheid aanzienlijk is gedaald en het sociaal vangnet deze toegenomen onzekerheid minder goed opvangt. Vroeger stond daar een toename van inkomens tegenover; de afgelopen jaren zijn inkomens echter niet of nauwelijks gestegen. Hierdoor groeit de onzekerheid vooral voor hen die minder reserves hebben. Daarbij komt dat onzekerheid ook groeit door de toenemende snelheid van veranderingen. Deze groeiende onzekerheden, die voor minder weerbare groepen ingrijpender zijn dan voor meer weerbare groepen, zijn één van de mogelijke grondoorzaken voor afnemende inclusiviteit.

7.2 Kwaliteit van leven

Tot nu toe hebben wij ongelijkheid vooral op financieel vlak onderzocht: inkomensniveau, vermogen, koopkracht en inkomenszekerheid. Ongelijkheid kan zich echter ook op andere terreinen voordoen. Hieronder zullen wij ingaan op ongelijkheid in onderwijs en gezondheid.

Het Nederlandse onderwijssysteem lijkt in beginsel gelijke kansen aan alle leerlingen te bieden. Scholing is voor iedereen verplicht, nagenoeg gratis en alle scholen zijn vrij toegankelijk, onafhankelijk van het inkomen van ouders. Dat wil niet zeggen dat er in de praktijk geen ongelijkheid op gebied van onderwijs bestaat. De keuze voor de basisschool wordt bepaald door de ouders. Indien de keuze zich voordoet, kiezen ouders in de praktijk het liefst een school die aansluit bij hun sociale klasse⁴⁸. Zo zien wij een tegenstelling ontstaan in de 'kleur' van een school. Niet de etnische diversiteit van scholen beïnvloedt de leerprestaties van kinderen, maar de sociaaleconomische positie van de ouders⁴⁹. Hoogopgeleide ouders investeren meer in extra hulp in de vorm van bijvoorbeeld huiswerkbegeleiding⁵⁰. Tevens geven hoogopgeleide ouders de school meer druk, waardoor kinderen ook een hoger schooladvies krijgen dan vergelijkbare leerlingen van lager opgeleide ouders⁵¹. Per saldo ontstaat zo een situatie waarin door zelfselectie, hulp en druk kansen om hogerop te komen niet zo eerlijk verdeeld blijken. Wij zien in de praktijk dat in toenemende mate het onderwijsniveau van de ouders bepaalt op welk niveau het kind wordt geschoold⁵². Onderwijsongelijkheid lijkt dus toe te nemen.

46 Frey & Osborne (2013) *The future of employment: how susceptible are jobs to computerization?* Oxford University

47 Deloitte (2014) *De impact van automatisering op de Nederlandse arbeidsmarkt. Een gedegen verkenning op basis van Data Analytics*

48 Zeldenrijk (2010) *Je voelt het gewoon; een onderzoek naar schoolkeuze en segregatie in Amsterdam-Noord*. Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling (RMO)

49 Westerbeek. (1999). *The colours of my classroom. a study into the effects of the ethnic composition of classrooms on the achievement of pupils from different ethnic backgrounds*.

50 Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (2016). *De staat van het Onderwijs – Onderwijsverslag 2014/2015*

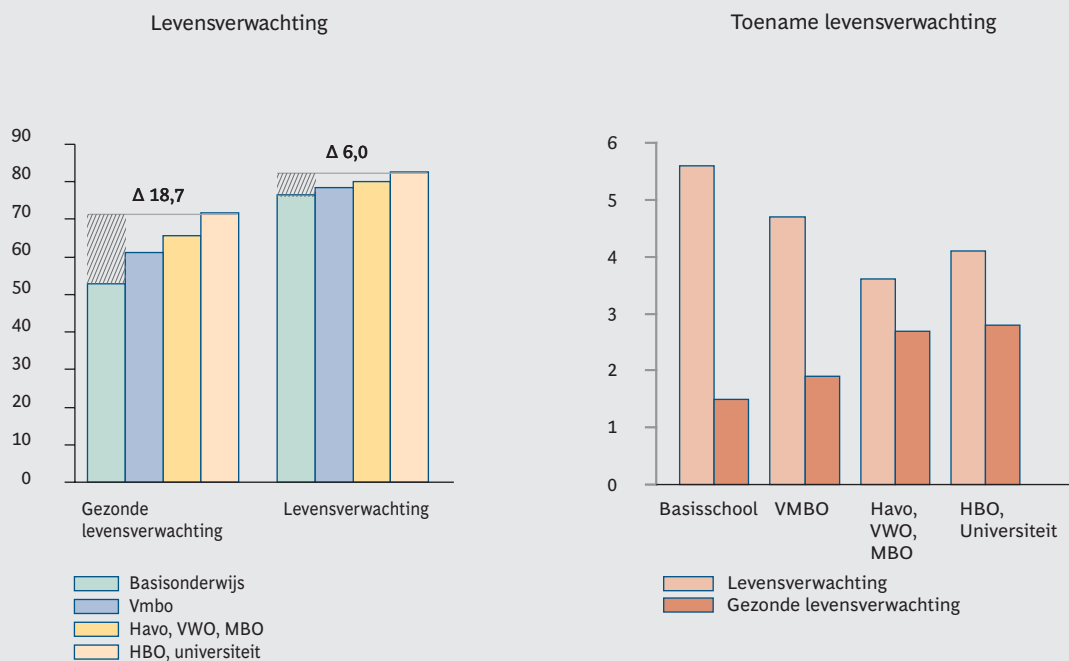
51 Broos & Van Beeten (2014) *Ouders zetten leraren onder druk voor VWO-advies*. Algemeen Dagblad 12 december

52 Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (2016). *De staat van het Onderwijs – Onderwijsverslag 2014/2015*

Ook stijgt de vraag naar particulier onderwijs. De uitgaven van huishoudens voor bijles, huiswerkbegeleiding en CITO- en examentraining zijn bijna verdubbeld tussen 2005 (77 miljoen euro) en 2010 (142 miljoen euro)⁵³. Het aantal particuliere onderwijsinstellingen groeit⁵⁴ en de basisbeurs is afgeschaft. Al deze ontwikkelingen maken dat de financiële bijdragen van ouders meer invloed kunnen hebben op de educatie van hun kinderen.

Niet alleen in onderwijskansen, maar ook in gezondheid zien wij toenemende verschillen. De levensverwachting van een laagopgeleide man is 6 jaar lager dan die van een hoogopgeleide man (grafiek 11). Het verschil tussen het aantal jaren dat iemand in gezondheid leeft is echter nog veel groter. Een laagopgeleide man leeft gemiddeld 53 jaar in goede gezondheid, terwijl een hoogopgeleide man gemiddeld 71,7 jaar in gezondheid leeft. Dit is een verschil van 18,7 jaar. Dat de (gezonde) levensverwachtingen (zo ver) uit elkaar liggen, is niet nieuw, de ontwikkelingen wel. Laagopgeleide mannen hebben hun levensverwachting harder zien stijgen dan hoogopgeleide mannen (grafiek 11). Dat geldt niet voor hun gezonde levensverwachting; die is harder gestegen voor hoogopgeleide mannen. Op het gebied van 'gezonde levensverwachting' neemt ongelijkheid dus toe.

GRAFIEK 11: (GEZONDE) LEVENSV ERWACHTING MANNEN⁵⁵

Wij zien ook grote verschillen in de sociale verbanden van verschillende groepen in onze maatschappij. Ouderen en lager opgeleiden hebben aanzienlijk minder sociaal kapitaal⁵⁶ en zijn vaker eenzaam⁵⁷. Sociaal kapitaal is een maatstaf van de mate waarin mensen deelnemen aan en vertrouwen hebben in de samenleving. Mensen die aangeven zich eenzaam te voelen en minder contact met vrienden te hebben, ervaren vaker gezondheidsproblemen⁵⁸. Deze groepen hebben daardoor een grotere kans om zich niet verbonden te voelen met de Nederlandse samenleving.

53 Van Klaveren (2012) *Toelichting op revisie onderwijsuitgaven 2012*. Publicatie van het CBS.

54 Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (2016). *De staat van het Onderwijs – Onderwijsverslag 2014/2015*

55 CBS-data, geraadpleegd op 19 oktober 2016, BCG analyse. Levensverwachting bij geboorte

56 Schmeets & Van Beuning (2014) *Bevolkingstrends 2014: Discrepanties in sociaal kapitaal van bevolkingsgroepen*. Publicatie van het CBS

57 Van Beuning & De Witt (2016) *Eenzaamheid in Nederland*. Paper gepubliceerd door het CBS

58 Van Beuning & De Witt (2016) *Eenzaamheid in Nederland*. Paper gepubliceerd door het CBS

7.3 Horizontale verzuiling

Vroeger kende Nederland verzuiling in verticale vorm. Deze zuilen waren georganiseerd langs levensovertuigingen: katholiek, protestants, sociaal en liberaal. Mensen gingen naar hun eigen scholen en hun eigen sportverenigingen, lazen hun eigen krant en keken naar hun eigen omroep. Deze vorm van verzuiling is de afgelopen decennia grotendeels afgebrokkeld. De meeste levensovertuigingzuilen zijn minder dominant geworden. Dat wil niet zeggen dat verzuiling als concept voorbij is, wij zien namelijk een verschuiving van verticale naar horizontale verzuiling.

Met het afbrokkelen van de verticale zuilen zien wij dat mensen meer en meer optrekken met anderen van dezelfde sociaaleconomische groep. Zo zien wij dat scholing sociale mobiliteit beïnvloedt en dat woonlocatie meer en meer dezelfde bevolkingsgroepen samenbrengt. En behalve dat mensen elkaar minder fysiek tegenkomen, zien wij ook dat wij in toenemende mate informatie consumeren die onze eigen voorkeuren versterkt.

Sociale mobiliteit is de mate waarin iedereen de kans heeft om zich op te werken in de maatschappij. Een voorbode voor toekomstige sociale mobiliteit is daarom de mate waarin het opleidingsniveau van een kind wordt beïnvloed door het opleidingsniveau van een ouder. En zoals beschreven in hoofdstuk 7.2 bepaalt het onderwijsniveau van de ouders in toenemende mate het onderwijsniveau van het kind⁵⁹. Hierdoor nemen de kansen van kinderen af om zich op te werken naar een hogere sociaaleconomische klasse dan hun ouders.

Wij observeren dat bevolkingsgroepen meer segregeren in hun woonkeuze. Zo wonen laagbetaalden en werklozen steeds vaker bij elkaar in de buurt⁶⁰ en hoogopgeleiden wonen steeds meer bij elkaar in steden. Ook zien wij dat in de vier grote steden oorspronkelijke en niet-oorspronkelijke Nederlanders uit elkaar wonen⁶¹. Deze segregatie is in de laatste jaren verder toegenomen in Amsterdam en Utrecht.

Slimme algoritmes beïnvloeden welke informatie wij consumeren; denk aan Google, Facebook en Blendle. Deze laatste raadt lezers artikelen aan waarvan verwacht wordt dat hun lezers die interessant vinden. Dit slimme algoritme bespaart de lezers zoektijd, maar voorkomt dat lezers artikelen lezen die hun meningen en overtuigingen tegenspreken. Dit is de zogenaamde 'echo box', waarbij wij door algoritmes alleen informatie lezen die onze meningen bevestigen, alsof wij onze eigen mening teruggekaatst krijgen via de media.

Dat bevolkingsgroepen zich voornamelijk in hun eigen cirkels bewegen, is van alle tijden. Toch lijkt horizontale verzuiling nu toe te nemen. Een gevolg van deze horizontale verzuiling is dat verschillende bevolkingsgroepen elkaar nauwelijks kennen. 'Onbekend maakt onbemind' en daardoor neemt inclusiviteit in de samenleving af.

⁵⁹ Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (2016) *De staat van het Onderwijs – Onderwijsverslag 2014/2015*

⁶⁰ Planbureau voor de Leefomgeving (2016) *De verdeelde triomf: Verkenning van stedelijk-economische ongelijkheid en opties voor beleid. Ruimtelijke verkenning 2016*

⁶¹ Latten & Wittebrood (2005) *Concentratie allochtonen toegenomen*. Publicatie van het CBS

7.4 Transparantie

Voor velen is transparantie een belangrijk goed. Transparantie wordt gezien als een belangrijk middel tegen corruptie, misleiding en inefficiëntie. Dat transparantie meer op de agenda staat, zien wij terug in de landelijke politiek. Tussen 1995 en 2009 is de frequentie waarmee er over transparantie geschreven wordt verzesvoudigd (grafiek 12).

GRAFIEK 12: FREQUENTIE VAN HET WOORD 'TRANSPARANTIE' IN TWEDE KAMERSTUKKEN 1995 – 2009⁶²

De maatschappij eist meer transparantie van overheid en bedrijven dan voorheen. Denk daarbij aan de Wet Openbaarheid van Bestuur (WOB) die burgers het recht geeft informatie te vragen van de overheid en aan de Wet Normering Topinkomens (WNT) dat de publieke en semipublieke sector verplicht topinkomens openbaar te maken.

Transparantie brengt ons veel voordelen. Door transparantie kunnen wij bijvoorbeeld machtshebbers gemakkelijker controleren wat onze veiligheid en controle vergroot. Zo moeten politieke partijen in Nederland verplicht grote giften openbaar maken, zodat niemand anoniem politieke invloed kan 'kopen'. In Engeland heeft het openbaar maken van alle data over operatie-uitkomsten geleid tot betere zorg. Hierdoor zijn onder andere de overlevingskansen van een aortaklepvervangning gestegen met een derde⁶³.

Maar transparantie heeft ook keerzijden. Allereerst maakt het tegenstellingen zichtbaarder. Door transparantie percipieert een deel van de bevolking mogelijk dat zij een verhoogd risico-profiel heeft. Sommige maatschappelijke problemen die niet eerlijk worden verdeeld, raken in absolute aantallen maar een relatief beperkt deel van de maatschappij.

Deze kleine groep mensen is niet voldoende om een versterkt 'wij-zij gevoel' en een dus afnemende inclusiviteit op nationaal niveau te verklaren. Wanneer een grote groep mensen zich echter identificeert met deze groep, kan een relatief klein onevenredig verdeeld maatschappelijk probleem grote gevolgen hebben. Het 'dit-had-mij-ook-kunnen-overkomen gevoel' geeft mensen dan de perceptie van een verhoogd risicoprofiel, terwijl de daadwerkelijke kans erg klein is en de daadwerkelijke verwachtingswaarde nauwelijks veranderd is.

⁶² Scholtes (2012) *Transparantie, icoon van een dolende overheid*.

⁶³ Bridgewater, Keogh, Kinsman & Walton (2008) *Sixth National Adult Cardiac Surgical Database Report: Demonstrating Quality*. The Society for Cardiothoracic Surgery in Great-Britain & Ireland in samenwerking met Dendrite Clinical Systems

Daarnaast kan transparantie ook een onterechte perceptie van onveiligheid creëren of versterken. De maatschappelijke drang naar transparantie maakt incidenten openbaar die vroeger onbelicht zouden zijn gebleven of meet uitzonderingen groot uit. Bijvoorbeeld doordat de media zich sterk focussen op uitzonderingen. Zo schreef Joris Luyendijk in zijn boek 'Het zijn net mensen' dat er in de media primair aandacht is voor 'wat afwijkt van het alledaagse'. Mensen zien in deze afwijkingen een bevestiging van een onveiligheidsgevoel. Wanneer iets recent heeft plaatsgevonden, denken wij dat de kans dat het nogmaals gebeurt groter is⁶⁴. Dus wanneer er een terroristische aanslag is geweest, hebben mensen een groter gevoel van 'dat-had-mij-ook-kunnen-overkomen', terwijl die kans niet veranderd is. Een mooi voorbeeld is dat volgens de statistieken de wereld twee keer zo veilig is geworden tussen 1989 en 2005, maar de perceptie van de wereldburger is precies tegenovergesteld⁶⁵: 40% van de wereldburgers voelt zich onveilig, tegenover 20% tijdens de Koude Oorlog⁶⁶.

In onze tegenwoordige meetcultuur kunnen en willen wij steeds meer meten. Wij hebben toegang tot meer informatie dan vroeger en hebben dus ook meer mogelijkheden tot analyse. Dat betekent dat wij zorgvuldig om moeten gaan met de nieuwe inzichten die wij opdoen. Door informatie-inflatie bestaat het risico dat iedereen alleen hoort wat zij willen horen en iemand alleen cijfers presenteert die hun standpunt ondersteunen ('cherry picking').

Samenvattend stellen wij dat de ware oorzaken van afnemende inclusiviteit meer op het gebied van onzekerheid en ongelijkheid in kwaliteit van leven zouden kunnen liggen dan op het gebied van inkomens- en vermogensongelijkheid. Toenemende transparantie vergroot daarnaast deze toenemende verschillen uit. Ten slotte leven verschillende bevolkingsgroepen in toenemende mate langs elkaar heen, waardoor kennis van elkaar en wederzijds begrip afneemt.

Hier past ons bescheidenheid. Bovenstaande drijvers van afnemende inclusiviteit zijn slechts onze hypothesen; het is geen alomvattende analyse en de causaliteit hebben we niet onderzocht. Afnemende inclusiviteit is een groot probleem met mogelijk grote consequenties. Het vraagt om tijdige interventies, maar het begrip van de oorzaken is nog te beperkt. Wij vinden daarom dat er veel meer onderzoek moet worden gedaan naar de grondoorzaken van afnemende inclusiviteit.

64 Dit is "Availability bias" uit het boek van Kahneman (2011) *Thinking Fast and Slow*. Penguin

65 University of British Columbia, Canada (2005) Human security report 2005; war and peace in the 21st century. Gepubliceerd voor Human Security Centre

66 Colijn (2015) "We zijn steeds veiliger, al ervaren we dat anders". Nederlands Instituut voor Internationale Betrekkingen Clingendael

8. VERMINDERDE INCLUSIVITEIT GAAT ONS ALLEMAAL AAN

OVERHEDEN OVER DE HELE wereld hebben bewust beleid gevoerd om globalisering en technologische ontwikkeling te bevorderen door vrije handel in goederen, diensten, kapitaal en arbeid (globalisering) te faciliteren en ontwikkeling van technologie te stimuleren. Dit heeft geleid tot meer handel, meer welvaart en meer inkomen voor Nederland, maar toch ervaren wij in Nederland een groeiende onvrede.

Wanneer een grote bevolkingsgroep ervaart niet evenredig mee te delen in de baten van economische groei, gaat dat wringen. Mensen ervaren dat ontwikkelingen die groei hebben opgeleverd niets hebben bijgedragen aan hun positie en situatie. Hierdoor staan zij in toenemende mate sceptisch tegenover de drijvers van welvaartsgroei, zoals Europa, de euro en vrijhandel. Deze scepsis kan overheidsbeleid beïnvloeden.

Dit is de paradox van globalisering en technologische ontwikkeling: economische vooruitgang, die mogelijk is gemaakt door de globalisering en technologische ontwikkelingen, leidt tot afkeer van de groeidrijvers zelf. Iedereen is gebaat bij economische vooruitgang. Een krimpende Nederlandse economie voelen alle Nederlanders in hun portemonnee. Winnaars zijn er daarom bij gebaat om de anderen meer mee te laten delen. Niet alleen vanuit eventuele morele overwegingen, maar ook vanuit simpel eigen economisch belang. Voor hen geldt: beter iets meer delen van de groeiende taart, dan een stabiel aandeel in een krimpende taart.

Wij moeten iedereen laten meedelen in de baten van globalisering en technologische ontwikkeling door te investeren in de weerbaarheid van groepen die achter zijn gebleven. Dit betekent dat wij de kwetsbare groepen in de samenleving moeten helpen om minder kwetsbaar te worden voor de toenemende snelheid van veranderingen en hen te wapenen tegen de toenemende onzekerheid.

9. OOK HET BEDRIJFSLEVEN HEEFT DE ROL OM INCLUSIVITEIT TE BEVORDEREN

HET DEBAT OVER OPLOSSINGEN voor inclusiviteit is niet nieuw. Wat wel nieuw is, is de impact van de keuze waar wij voor staan of beter gezegd de keuze die wij nog steeds niet hebben gemaakt. Door niet bewust bezig te zijn met kiezen om inclusiviteit te bevorderen, doen wij nu niets. Hoofdstuk 3 heeft ons laten zien dat de kosten in dat geval heel hoog kunnen uitpakken. Daarom moeten wij nu bewust kiezen om de afnemende inclusiviteit aan te pakken.

Al decennialang probeert de overheid inclusiviteit op gebied van gezondheid, onderwijs en inkomen te bevorderen. Nieuwe inzichten in mogelijke oorzaken van afnemende inclusiviteit, zoals zekerheid, levensduurongelijkheid, horizontale verzuiling en transparantie, vragen mogelijk om een andere focus in het beleid om inclusiviteit te bevorderen.

De discussie over de rol van het bedrijfsleven in maatschappelijke problemen is van alle tijden (shareholder vs stakeholder). Op het vlak van inclusiviteit lijkt de noodzaak voor het bedrijfsleven om uit haar comfortzone te stappen echter groter. Enerzijds omdat de 'stakes' groter zijn: waar vroeger discussies over de rol van het bedrijfsleven veelal beperkt bleven tot reputatieschade en beperkte klantenboycots, lijkt de mogelijke consequentie nu veel groter. Maatschappelijk ongenoegen vertaalt zich steeds sneller en grondiger in grote politieke koerswijzigingen die het bedrijfsleven op grotere structurele schaal raken. Een Brexit 'waait niet voorbij' en beperkt zich niet tot een klein beetje margeverlies, net als dat Donald Trump echt is verkozen tot de volgende president.

Anderzijds is de noodzaak voor het bedrijfsleven groter omdat het voordeel voor het bedrijfsleven nu veel directer is. De meevallers op het gebied van bijvoorbeeld klimaatverandering en mensenrechten is, hoe moreel wenselijk ook, voor het bedrijfsleven in veel gevallen op korte termijn beperkt voelbaar. Dat geldt echter niet voor de politieke koerswijzigingen die nu in de lucht hangen; die zijn niet alleen slecht voor het bedrijfsleven van morgen, maar ook voor die van vandaag. Ergo, los van de vraag of het bedrijfsleven zich niet sowieso meer zou moeten bekommeren om maatschappelijke problemen of niet, brengt dalende inclusiviteit twee additionele redenen met zich mee om vanuit eigenbelang de zijlijn te verlaten.

De vraag is dan natuurlijk hoe het bedrijfsleven een invulling kan geven aan een meer inclusieve rol. Allereerst kan het bedrijfsleven ernaar streven nieuwe technologie op een meer inclusieve manier in te zetten. De inzet van nieuwe technologie op een wijze dat de winst alleen naar de kapitaaleigenaren gaat, is op lange termijn niet houdbaar. Dat zien wij nu bij-

voorbeeld bij Airbnb. Hoewel hun propositie op zich waarde creëert voor huurders en verhuurders, creëert Airbnb ook problemen voor omwonenden en woningzoekers. Door de verantwoordelijkheid hiervoor eenzijdig bij de verhuurders en de lokale overheid en maatschappij te laten, lijkt het tij zich nu langzaam maar zeker tegen Airbnb te keren. Bedrijven zullen dus bij het uitrollen van nieuwe technologie in toenemende mate de balans moeten bewaken tussen rendement op kapitaal en maatschappelijke impact. Wie het onderste uit kan wil, kan in deze tijden de deksel steeds harder op zijn neus krijgen.

Opleiding en omscholing van medewerkers zijn veelal gericht op vaardigheden die op korte termijn primair van belang zijn voor de huidige werkgever: medewerkers met een vast arbeidscontract die naar verwachting nog lang zullen blijven en medewerkers met hogere inkomens. Een meer evenredige inzet van opleidingsmiddelen creëert gelijkere kansen, juist voor de medewerkers die dat het hardst nodig hebben. Als het bedrijfsleven dit als geheel doet, is het weglekeffect minimaal.

Bedrijven kunnen strakker sturen op het voorkomen van veelal onbewuste en onbedoelde discriminatie van niet-oorspronkelijke Nederlanders en andere groepen met lagere kansen in het selectieproces. Ben & Jerry's heeft bijvoorbeeld in haar fabriek in Jonker, New York, een 'open deur inhuurbeleid': er worden geen vragen gesteld over verleden, geen referenties gebeld of testen gedaan. Iedereen die wil, mag er komen werken en zich inschrijven op de wachtlijst. Op die manier krijgen groepen met normaliter lagere selectiekansen een kans op een baan⁶⁷.

Een tweede wijze om moeilijk bemiddelbare groepen te activeren op de arbeidsmarkt is door werkprocessen aan te passen en te herontwerpen. Zo heeft BMW de lagere productiviteit van oudere medewerkers grondig onderzocht en daarop een fabrieksproces ontwikkeld (o.a. met andere vloeren en werkhoogtes) waarin oudere medewerkers wel dezelfde productiviteit realiseren als jongere medewerkers.

Bedrijven kunnen bijvoorbeeld ook de koppeling van beloning aan prestaties verbeteren. Dat betekent enerzijds een duidelijke koppeling van topbeloning aan geleverde prestaties, zodat daar minder scheve ogen over ontstaan. Van 'is het redelijk?' naar 'is het uit te leggen?'. Anderzijds betekent het ook een grotere koppeling van het inkomen van reguliere medewerkers aan bijvoorbeeld het bedrijfsresultaat of andere doelstellingen. Zo profiteert iedereen in het bedrijf, van president tot secretaresse, in gelijkere mate van behaalde resultaten.

Ten slotte dienen mensen uit het bedrijfsleven zich meer te mengen in het publieke debat. De 'share of voice' van tegenstanders van globalisering en technologie hebben de overhand genomen. Het is verleidelijk om als voorstander in je schulp te kruipen, maar juist bedrijven kunnen de negatieve beelden over globalisering en technologische ontwikkeling pareren door middel van positieve verhalen. Globalisering en technologische ontwikkeling dragen immers sterk bij aan werkgelegenheid en groei en daarvan profiteert de hele samenleving. Er zijn meer voorvechters nodig die deze positieve kanten met passie en overtuigingskracht kunnen uitdragen. Voorvechters met de geloofwaardigheid vanwege hun rol waarin zij banen, zekerheid en inclusiviteit creëren met hulp van globalisering en technologische ontwikkeling.

Bovenstaande kan op gespannen voet staan met de korte termijn financiële doelstellingen van het bedrijfsleven. Hier speelt een freerider-probleem: het is in het belang van het bedrijfsleven als geheel om meer te investeren in inclusiviteit, maar op individuele basis is er een prikkel om andere ondernemingen de kastanjes uit het vuur te laten halen.

Op weg naar een nieuw evenwicht zijn bovenstaande suggesties een startpunt van de discussie hoe het bedrijfsleven kan bijdragen aan het verhogen van inclusiviteit. Niet alleen uit sociale overwegingen, maar ook uit eigen belang. Want inclusiviteit is voor iedereen van belang.

⁶⁷ Lees meer over dit verhaal op Benjerry.nl over Greyston Bakery

DANKWOORD

Het onderzoek voor deze publicatie is door The Boston Consulting Group op eigen initiatief en voor eigen rekening uitgevoerd. Velen hebben bijgedragen aan de gedachtevorming in dit rapport. Wij zijn hen allen zeer erkentelijk. In het bijzonder willen wij de volgende personen bedanken voor de zeer waardevolle inzichten, visies en kennis die zij voor dit rapport hebben aangedragen:

Bernard ter Haar, Directeur-Generaal Sociale Zekerheid & Integratie
Ministerie Sociale Zaken & Werkgelegenheid

Hans van der Noordaa, CEO Delta Lloyd

Koos Timmermans, Vicevoorzitter ING Bank

De auteurs blijven, uiteraard, verantwoordelijk voor de conclusies en opvattingen in dit rapport.

Over de auteurs

De auteurs zijn allen werkzaam bij The Boston Consulting Group. Zij verwelkomen een discussie over de conclusies van dit rapport. U kunt met hen contact opnemen via de volgende adressen:

Frans Blom
Chairman BCG Nederland
blom.frans@bcg.com

Thomas Steffens
Principal
steffens.thomas@bcg.com

Ruben Brekelmans
Project Leader
brekelmans.ruben@bcg.com

Marianne Boschloo
Consultant
boschloo.marianne@bcg.com

© The Boston Consulting Group 2016. Alle rechten voorbehouden

Voor informatie of herdruk neem contact op met BCG:

E-mail: ams.marketing@bcg.com

Mail: Marketingafdeling

BCG

Postbus 87597

1080 JN Amsterdam

Nederland

Voor de laatste inzichten en om u te registreren voor het ontvangen van nieuws omtrent dit onderwerp, kunt u terecht op www.bcgperspectives.com. Volg u [bcg.perspectives](#) ook op Facebook en Twitter.

11/2016

BCG

THE BOSTON CONSULTING GROUP

Abu Dhabi	Chennai	Johannesburg	Munich	Shanghai
Amsterdam	Chicago	Kiev	Nagoya	Singapore
Athens	Cologne	Kuala Lumpur	New Delhi	Stockholm
Atlanta	Copenhagen	Lisbon	New Jersey	Stuttgart
Auckland	Dallas	London	New York	Sydney
Bangkok	Detroit	Los Angeles	Oslo	Taipei
Barcelona	Dubai	Luanda	Paris	Tel Aviv
Beijing	Düsseldorf	Madrid	Perth	Tokyo
Berlin	Frankfurt	Melbourne	Philadelphia	Toronto
Bogotá	Geneva	Mexico City	Prague	Vienna
Boston	Hamburg	Miami	Rio de Janeiro	Warsaw
Brussels	Helsinki	Milan	Rome	Washington
Budapest	Ho Chi Minh City	Minneapolis	San Francisco	Zurich
Buenos Aires	Hong Kong	Monterrey	Santiago	
Calgary	Houston	Montréal	São Paulo	
Canberra	Istanbul	Moscow	Seattle	
Casablanca	Jakarta	Mumbai	Seoul	